

URAL BATIR, AKBUZAT VE KÖROĞLU DESTANLARI ARASINDAKİ BENZERLİKLER*

Doç. Dr. Metin ERGUN**

Ural Batır, Başkurtlar'ın mitolojik inançlarını ve o dönem insanının hayallerini anlatan üç kuşağın hayat hikâyesidir. Yenbirzi atayla Yenbike ananın, onların oğulları Şülgen ile Ural'ın ve Ural'ın çocukları İzil, Hakmar, Nöğöş ve Yayık'ın hayat hikâyeleri. Destanda, iyile kötünün mücadelesini görürüz.¹

Ural Batır destanı, *Akbuzat* destanıyla bir daire meydana getirir. *Akbuzat* destanının kahramanı Hevben, Ural Batır'la oğullarının bitiremedikleri mücadelelerini, savaşlarını devam ettirir. Yaman dev, cinlerin ve ejderhaların su altı dünyalarını ve onların padişahı Şülgen'i tarumar eder. Ural Batır'ın devler tarafından çalınan Akbuzatı ile Elmas kılıcını almak için Hevben su altı padişahlığına gider. Orada, Şülgen'in kızı Nerkes'le karşılaşır ve onunla evlenir. Akbozat ve Elmas kılıcı aldıktan sonra Şülgen'in ülkesini yok eder. Hevben, daha sonra halka zulüm eden Mesem Han'la beylerine karşı savaşır. Han'ı yendikten sonra Han'ın emriyle kanatları kırılan Huma kuşunu ve esir yedi bahadırı kurtarır. Yedi bahadırı yedi uruğa bey yapar.²

Köroğlu destanı Balkanlar'dan Sibirya'nın içlerine kadar çok büyük bir coğrafyada yaygın olarak yaşayan bir Türk destanıdır. Hemen hemen bütün Türk dünyasında anlatılan bir destandır.³ Destanın yapısı *Ural Batır* ve *Akbuzat* destanlarında olduğu gibi, iyile kötünün mücadelesi üzerine kurulmuştur. Köroğlu, kendi ailesine ve halka zulüm eden bir beye karşı mücadele etmiştir. Bu yönüyle temel felsefe açısından *Köroğlu*, *Ural Batır* ve *Akbuzat* des-

tanları arasında bir benzerlik söz konusudur.

Ural Batır destanı, Yenbirzi atayla Yenbike ananın ve yurtlarının tasviriyle başlar. Yenbirzi ata ve Yenbike ana dört tarafı denizle çevrili olan ve başka hiç kimsenin olmadığı bir ülkede yaşamaktadır. Burası dağlarla kaplı bir yerdir; hayatın kaynağı burasıdır. Bu tasvir, hem Türk Yaratılış destanındaki coğrafyayı hatırlatır⁴, hem de yine hayatın kaynağı olan Köroğlu'nun yaşadığı Çamlıbel/Çendilal, Çenbil'i hatırlatır. Köroğlu'nun yaşadığı coğrafyaya Çenlibel adı verilmesi sıradan bir hadise değildir. Destanda, orası hayatın başladığı yer; ab-ı hayatın olduğu yer; hürriyetin olduğu yer vb. şekillerde gösterilir. Burası Ural Batır'ın doğduğu coğrafya gibi dört tarafı dağlarla çevrili bir yerdir. Yani Ergenekon'dur.

Buraya neden Çamlıbel/Çenlibel adı verilmiştir. Bu konuda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bazı araştırmacılar, destanın yayılma coğrafyasını düşünmeden sadece Bolu dağlarının çam ağacıyla kaplı olmasından dolayı buraya Çamlıbel denildiğini düşünmüşlerdir. Kafkasların başının sürekli dumanlı olmasından dolayı Çenlibel yani bulutlu bel adının verildiğini düşünmüşlerdir, vs. vs.

Bu görüşlerin hiçbiri yanlıştır, diyemeyiz. Çünkü, hepsi de bizi bir noktaya götürmektedir. O da Tanrı'nın yaşadığı yer olan ve ucu bulutların içinden 9 kat gökyüzüne ulaşan Gök/Tanrı dağıdır. Türk mitolojisinde yüce dağlar kutsaldır. İnanca göre bu dağların zirvesi Arun-Südün'e yeni Cennet'e ulaşmaktadır ve Tanrı orada, ya-

** S.Ü. Fen. Ed. Fak. Öğretim Üyesi, Muğla Milletvekili.

ni, Cennette yaşamaktadır.⁵ Bu yüzden eski Türkler ölümlerini yüksek dağ başlarına gömerlermiş. Ya doğrudan dağın zirvesine gömerlermiş, ya da önce dağdaki bir ağaca kaldırırlar sonra gömerlermiş. Bütün bunlar, ölünün Cennete gitmesi için yapılmış. Eğer ölü, düz bir araziye gömülürse Cehennem gideceğine inanılmış. Tanrı'nın olduğu yerde hayat vardır; bolluk, bereket vardır, ebedilik vardır, güzellik vardır. Doğruluk, iyilik vardır.

Dikkat edilirse, Köroğlu'nun yaşadığı yer olan Çamlıbel'de de bu özellikler görülür. Çamlıbel güzelliklerle doludur; bol ve bereketlidir. Ebedilik, hayat oradadır. Yani ab-ı hayat Çamlıbel'dedir. Bu yüzden Köroğlu'nun Anadolu varyantlarının bazılarında Köroğlu'nun mekânı olarak Bingöl dağları gösterilir ve hemen bir efsane ilave edilir. Bingöl dağlarındaki göllerden biri ab-ı hayatmış, ölümsüzlük suyuymuş diye.

Aynı şekilde Ural Batır'ın coğrafyası da Çamlıbel gibi hayat kaynağıdır. İlk insan orada yaşamıştır. Yani Cennet olarak tasvir edilmiştir. Çünkü mitolojimizde ilk insan Cennet'te yaratılmıştır. Zaten Ural Batır'ın annesiyle babasının adlarının da Yenbirzi ve Yenbike olması bunu göstermektedir. Yen, yani, can veren kişi manasında. Canı Tanrı'nın verdiğini düşünürsek orası canın, ebediliğin, bolluğun, bereketin olduğu yer olan Cennettir.

Dağ kültü bütün Türk dünyasında azatlığın, hürriyetin sembolü olarak kabul edilir. Köroğlu destanıyla Ural Batır destanında da aynı şekilde. Köroğlu kendisine ve halkına kötülük eden, tutsak etmek isteyen beylere karşı hürriyetin sembolü olan dağa sığınmıştır. Ural Batır destanında da halk, kötülüklerden korunmak için üzerine Ural Batır tarafından ölümsüzlük suyu dökülmüş olan Ural Dağına sığınmıştır. Çünkü kötülüklerden kurtuluş ordadır.

Ural Batır, Köroğlu ve Akbuzat destanları arasında ikinci benzerlik atlarıdır. Köroğlu'nun kır atıyla⁶ Hevben'in ve Ural Batır'ın akbuz atları aynı atlardır. Türk mitolojisinde hakanların atlarını Tanrı

Cennet'inden gönderir. Tanrı'nın gönderdiği bu atlar gök ve kır-ak renklerindedir. Yani Tanrı'nın Tanrısallığın rengindedir. Türklerde ak-kır ve gök Tanrı rengi olarak kabul edilir. Ya kutsal kabul edilen suların, ya da gökyüzünden inen bu atlar, aynı zamanda konuşma ve uçuş yeteneğine sahiptirler. Sahiplerinin başına bir iş geldiği zaman uçarak veya konuşarak gidip onların dertlerine derman bulabilirler. Köroğlu'yla Ural Batır'ın ve Hevben'in atları da aynı özelliklere sahiptirler. Yer yer kanatlarını açıp uçabilirler, yer yer de konuşabilirler. Sahiplerinin en yakın yoldaşlarıdır.

İnanca göre boz/ kır atların koruyucusu kırsal dağlarda yaşamaktadır. Kutsal dağların Tanrı'nın mekânı olduğu düşünülürse bu koruyucu bizzat Tanrı'nın kendisidir.

Türk mitolojisinde kağanların ve destan kahramanlarının sadece evleri, yurtları değil, atları, kılıçları ve giyimleri de ak veya göktür. Mesela Orhun abidelerinde Kültigin'in üç atından ikisi ak, biri bozdur. Yine Dede Korkut'da hanlar ak evde otururlar, ak elbise giyip ak/kır ata binerler. Beyrek, boz aygırlı Bamsı Beyrek diye adlandırılır.

Destan kahramanlarının ve hakanların bizzat kendileri de Tanrı'yla ilgilidir. Türk inanç sisteminde, Tanrı Türk kağanını dünyayı idare etmesi için göndermiştir. Kağan yeryüzünde Tanrı'nın temsilcisidir. Bu noktadan yaklaşık Köroğlu destanıyla Ural Batır ve Akbuzat destanları arasında yine bir benzerlikten söz edebiliriz. Köroğlu'nun esas adı Rövsen'dir. Yani ışıklı, nurlu, kutludur. Tanrı'dan ışık, nur, kut almış demektir. Ural Batır ve Akbuzat destanların da da aynı özellikleri görürüz. Ural Batır üzerinde Tanrısallık özellikleri toplamış bir kahramandır. Hatta düşmanlarını öldürünce halk ona Tanrı olarak bile kabul etmiştir. Yine aynı destanlarda geçen ayhılıv/aysulu adı da destan kahramanlarının Köroğlu'nda olduğu gibi ışıkla yani Tanrıyla ilgili olduğunu gösterir.

Hayat suyu - ölümsüzlük suyu motifi de söz konusu destanlar arasında benzerliği sağlayan unsurlardan biridir.

Köroğlu destanının bazı varyantlarında hayat suyu, Çenlibel'deki "Goşabulag" adlı pınarın üzerinde iki yıldızın çarpışmasıyla meydana gelecek olan nurun bu pınarın suyuna dökülmesiyle oluşacaktır. Bu su, Ali Kişi'nin gözlerini açacak, Rövsen'e de dünyada eşi benzeri görülmemiş bir yiğitlik kazandıracak şekilde geçmektedir. Bazılarında ise Bingöl dağlarında olan bu sudan Köroğlu ve atı içer ve ölümsüzlere karşı şekilde geçmektedir.

Mitolojik bir destan olan Ural Batır esas olarak hayat suyunu bularak ölüme çare bulmak için yapılan mücadeleler üzerine kurulmuştur.

Destanda Ural Batır, hayat suyunu bulur, fakat bir ihtiyarın, dünya nizamının böyle kurulduğunu, canlı olan her şeyin öleceğini söylemesi üzerine içmekten vazgeçip Ural'a serper ve Ural yemyeşil olur.

Ağaç motifi hem Ural Batır destanında görülür, hem de Köroğlu destanında Köroğlu destanının Türkmen varyantında ağaç dibinde ak sakallı bir dedenin namaz kıldığı yalnız bir çınardır. Rövsen'e (Köroğlu'na) ağaç dibinde namaz kılan ihtiyar yardımcı olur. Aynı şekilde Ural Batır destanında da Türkmen Köroğlusunda olduğu gibi destan kahramanlarımız Ural Batır, bir ağacın dibinde oturmakta olan ihtiyar bir adamla karşılaşır ve ihtiyar tavsiyeleriyle ona yardımcı olur.

Akbuzat destanındaki olaylar büyük oranda yeraltı dünyasında geçmektedir. Hevben halka kötülük eden devle ve Mesem Han'la mücadele eder. Halka kötülük eden dev ve Mesem Han'a karşı yapılan mücadele motifi, Köroğlu destanındaki halka zulüm eden beye karşı yapılan savaş motifine benzemektedir. Yine aynı şekilde Köroğlu destanının bazı varyantlarında kahramanın yer altında (mezarda) doğması motifi, Akbuzat destanındaki yer altı motifiyle benzerlik taşımaktadır.

Bu benzerlikleri çoğaltmak mümkündür. Netice olarak şunu söyleyebiliriz; Ural Batır, Akbuzat ve Köroğlu destanındaki motiflerin kültür kökleri aynıdır; aynı mitolojik dünyadan doğmuştur.

NOTLAR

¹ 10-12 Haziran 1997 tarihleri arasında, Rusya Federasyonu'na bağlı Başkurdistan Muhtar Cumhuriyeti'nin başkenti Ufa'da düzenlenen XXI. Uluslar Arası Türkoloji Kongresi'nde sunulan bildirinin metnidir.

² *Ural Batır* için bkz: **Başkort Halk İcatı-Epos**, 1. c., Öfö 1972. Destanın Türkiye'de yapılan bir neşri için bkz: Metin Ergun-Gaynilislam İbrahimov, **Başkort Halk Destanı Ural Batır**, Ankara 1996.

³ *Akbuzat* için bkz: **Başkort Halk İcatı-Epos**, 2. c., Öfö 1998, 137-177.

⁴ *Köroğlu* destanı üzerine yapılmış bazı çalışmalarla metin neşirleri için bkz: Pertev Naili Boratav, **Köroğlu Destanı**, 2. b., İstanbul 1984; **Görog- lu, Türkmen Gahırmançılık Eposu**, Ağgabat 1990; **Batırlar Cırı**, 4. c., Almatı 1989, 19-68.

⁵ Yaradılışla ilgili metin için bkz: Abdülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, 3. b., Ankara 1986, 14-19; Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi-I**, Ankara 1993, 432-436 (*Dünya bir deniz idi, ne gök vardı, ne bir yer / Uçsuz, bucaksız, sonsuz, sular içreydi her yer / Tanrı Ülgen uçuyor, yoktu bir yer konacak / Uçuyor, arıyordu, katı bir yer, bir bucak... Ögel, 432.*).

⁶ Türklerdeki dağla ilgili inanışlar için bkz. İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, 33-34; 48-65; Abdülkadir İnan, *Türk Boylarında Dağ, Ağaç (Orman) ve Pınar Kültü*, **Makaleler ve İncelemeler-2**, Ankara 1991, 253-259; Ögel, **Türk Mitolojisi-I**, 59-71; Ögel, **Türk Mitolojisi-II**, Ankara 1995, 423-464; Orhan Şaik Gökyay, **Dedem Korkudun Kitabı**, İstanbul 1973, CCXCVIII-CCXCIX; Mireli Seyidov, **Azerbaycan Halgının Soykökünü Düşünenken**, Bakı 1989, 248-249; Jean Poul Roux, **Türkle- rin ve Moğolların Dini** (çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul 1994, 124-128.

⁷ *Köroğlu* destanının çeşitli varyantlarındaki at için bkz. Boratav, age, 65-70.